

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата філол. н., доц. Бойко Я.В.

на дисертацію Бірюкової Діани Валеріївни

“Інtrateкстові описи інтер’єру в англomовному художньому дискурсі
(на матеріалі прозових творів ХІХ – ХХ ст.)” [Київ: Київський університет імені

Бориса Грінченка, 2016. – 255 с.],

подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

зі спеціальності 10.02.04 – германські мови

Сьогодні загальноновизнаним є той факт, що характерною ознакою світового мовознавства є становлення і бурхливий розвиток когнітивної лінгвістики, яка розглядає мову як механізм, що задіяний у процесі засвоєння й обробки інформації за допомогою мовних знаків. Увівши у науковий обіг такі категорії, як *концептосфера*, *семантичний простір мови*, *концепт*, *концептуалізація*, *категоризація* й інші, когнітивна лінгвістика зосереджує увагу на дослідженні різноманіття функцій мови, поясненні мовних явищ із метою пізнання її носіїв. Це стосується й вивчення соціокультурного простору побутування мови, створюваного дискурсами, текстами та їх похідними.

Сучасні когнітивні дослідження художнього тексту все більше уваги приділяють комунікативним аспектам художньої семантики (див. праці Ніни Давидівни Арутюнoвoї, Флорія Сергійовича Бацевича, Сергія Григоровича Воркачева, Володимира Івановича Карасика, Ірини Михайлівни Колегаєвої, Анатолія Миколайовича Приходька, Ірини Семенівни Шевченко та інших). Когнітивна лінгвістика художнього тексту розширює свої межі, не обмежуючись суто лінгвістичним баченням мови, а залучаючи до сфери аналізу дані інших гуманітарних наук, що сприяє більш глибокому проникненню дослідницької думки у природу і сутність мови, створенню послідовної та верифікованої теорії, здатної привести до переконливих результатів.

Сказаним визначається актуальність дисертації Діани Валеріївни Бірюкової, присвяченої дослідженню когнітивно-комунікативної організації

інтратекстових описів інтер'єру в англomовному художньому дискурсі. Крім того, актуальність рецензованої праці зумовлює сам вибір предмета дослідження, оскільки виявлення когнітивно-семантичних і комунікативно-функціональних властивостей інтратекстових описів інтер'єру розкриває ціннісну багатозначність таких описів в англomовному художньому дискурсі, зумовлену цілим спектром оцінок, привнесених ними у художній текст, – соціальних, естетичних і гедонічних.

Безсумнівна новизна виконаної праці зумовлюється спробою дисертантки розв'язати складну проблему розкриття структурно-семантичної типології та лінгвофілософських параметрів інтратекстових описів інтер'єру в англomовному художньому дискурсі та здійснення фреймового моделювання таких описів і моделювання їхнього концептуального простору у лінгвокультурних вимірах. У руслі задіяного підходу у дисертації опрацьовано багато дискусійних і складних теоретичних питань і використано низку адекватних методів лінгвокогнітивного аналізу, релевантних у процесі наукової кваліфікації фактичного матеріалу.

Так, у першому розділі дисертації опора на ґрунтовні теоретичні засади досліджуваної проблеми, що свідчить на користь філологічної ерудиції авторки, сприяє детальному тлумаченню таких понять, як “текст”, “інтратекст”, “інтратекстуальність”, “інтратекстовий опис інтер'єру”, “композиційно-мовленнєва форма”. Аналіз теоретичних джерел щодо сутності інтратекстуальності дозволяє дослідниці узагальнити історію поглядів на цей феномен і надати методологічно коректне визначення терміна “інтратекст” (с. 50), відмежовуючи його від “тексту” і “художнього дискурсу” (с. 38), а також систематизувати типологію інтратекстів. Теоретичне обґрунтування композиційно-мовленнєвої форми як інтратекстової категорії, яка структурно, семантично та функціонально підпорядкована деякому текстовому цілому та існує у його складі у вигляді інтратекстових єдностей, які є по своїй суті мікротекстами (підрозділ 1.2.2), надає можливість дисертантці встановити три основні типи композиційно-мовленнєвих форм: повідомлення (оповідь), роздум

(міркування) й опис (підрозділ 1.2.3). На основі детального і ґрунтового лінгвістичного аналізу теоретичних міркувань щодо поняття “інтер’єр” у міждисциплінарних вимірах (зокрема, у мистецтвознавстві, літературознавстві і лінгвістиці, підрозділ 1.1), а також визначення його місця і ролі у художній комунікації, де він постає як один із різновидів композиційно-мовленнєвої форми “опис”, інтегрованої у текст і дискурс (підрозділ 1.2), Д. В. Бірюкова встановлює, що опис інтер’єру “призначений для вторинного відображення архітектурно та/або художньо оздобленого внутрішнього простору шляхом інтратекстового вкраплення – фрагмента деякого текстового цілого, який, фокусуючи увагу на речах, їх властивостях і якостях, характеризується відносною структурною завершеністю, єдністю часового, модального та персонального планів” (с. 8, 73, 191).

Отже, представлена Д.В. Бірюковою наукова розвідка, у якій дисертантка логічно й переконливо розв’язує поставлені завдання, вбачається актуальною і теоретично ваговою у контексті лінгвістичних пошуків сьогодення.

Рецензована праця відзначається безсумнівною новизною також завдяки інтегрованому когнітивно-комунікативному підходу, який спрямовано на пояснення постійних кореляцій і зв’язків між мовою, мовними продуктами, з одного боку, і структурами знань, операціями мислення та свідомості, – з іншого. У цьому руслі дисертанткою використано не тільки традиційні лінгвістичні методи, а й методологічний апарат когнітивного аналізу, зокрема, *концептуальний* і *фреймовий* аналіз, для з’ясування логіко-сислової структури інтратекстових описів інтер’єру і моделювання їхнього концептуального простору. Визначені теоретико-методологічні засади дослідження зумовлюють обґрунтування відповідної методики добору й аналізу емпіричного матеріалу обсягом у 1500 текстових фрагментів, що містять інтратекстові описи інтер’єру, із прозових творів різних епох (кінець XIX – початок XX ст.), які належать до різних літературних напрямів (неоромантизм, реалізм, модернізм) і різних авторів – представників двох провідних англomовних соціокультур: британської та американської.

У другому розділі дослідниця аналізує структурно-семантичний потенціал інtrateкстових описів інтер'єру, зосереджуючи увагу на їх структурно-семантичній типології, у якій описи інтер'єру диференціюються на чотири провідні типи – формальні, ідеографічні, функціональні та особистісні залежно від їхньої форми, змісту, функції та перспективи (підрозділ 2.1). У дисертації наочно визначено лінгвофілософський алгоритм інtrateкстових описів інтер'єру, який представлено завдяки специфічній онтологічній (часо-просторова актуалізація) і семіотичній структурі самого опису (підрозділ 2.2). Формальними категоріями, що створюють уявлення про організацію зображуваного простору, визначено такі іманентні властивості останнього, як предметність і тривимірність. Семіотичну структуру представлено трьома основними компонентами: “буттєва” константа-зв'язка, змінні актанти-холоніми і актанти-партоніми. Лінгвокогнітивні характеристики інtrateкстових описів інтер'єру наочно продемонстровано шляхом фреймового моделювання й окреслення концептуального простору досліджуваних описів інтер'єру (підрозділ 2.3).

У третьому розділі комунікативно-функціональна реалізація інtrateкстових описів інтер'єру пов'язується зі специфікою їх предикативної, синтаксичної та лінгвостилістичної організації. Дисертантка встановлює, що предикативна організація інtrateкстових описів інтер'єру характеризується побудовою темпоральної, модальної та персональної сіток (підрозділ 3.1). Синтаксичну організацію інtrateкстових описів інтер'єру представлено особливостями використання простих і складних речень (підрозділ 3.2). Мовностилістичні параметри інtrateкстових описів інтер'єру відрізняються широким використанням стилістичних прийомів і фігур – зокрема, у складі конвергентних моделей, а також лінгвопоетичними особливостями інtrateкстових описів інтер'єру на семантичному рівні, рівні словосполучень і речень (підрозділ 3.3).

Серед сильних сторін рецензованої дисертаційної праці відзначаю ґрунтовні теоретичні підвалини дослідження; уміння грамотно використовувати теоретичні надбання сучасної лінгвістики, когнітивної поетики та стилістики

художнього тексту; коректно застосовувати методика концептуального, контекстного, лінгвостилістичного аналізу, який склав основу дослідження; запропонування нового підходу до вивчення інтратекстового опису інтер'єру з урахуванням новітніх когнітивних досліджень художньої семантики.

Слід також відзначити логічну послідовність розв'язку завдань дослідження, переконливе аргументування положень, що виносяться на захист, чіткість і прозорість викладу основних положень і коментування наукової інформації, залучення релевантного методологічного апарату, гармонійне поєднання застосованих методів дослідження, повноту відображення результатів аналізу у висновках. Коректність посилань на джерела теоретичного та ілюстративного матеріалу, а також необхідна кількість схем і рисунків у тексті дисертації наочно демонструють здобуті результати. Додатки є органічним компонентом наукової праці і добре доповнюють зміст дисертації. Структурування дисертаційної праці та формулювання висновків до кожного розділу і Висновків не викликають зауважень.

Усе вищезазначене дозволяє кваліфікувати роботу Бірюкової Діани Валеріївни як самостійне комплексне лінгвістичне дослідження, яке відповідає сучасному рівню наукових знань. Разом із тим, дисертація не позбавлена деяких дискусійних моментів, які стосуються окремих теоретичних положень дослідження і задіяного методологічного апарату.

1. Певного уточнення потребує розуміння деяких термінів, які є ключовими у дисертації. По-перше, якими теоретичними джерелами послуговується дисертантка, коли тлумачить композиційно-мовленнєву форму як “важливу лінгвістичну категорію, а точніше – *текстову категорію*” (с. 46), “*інтратекстову єдність / одиницю / вкраплення / сегмент*” (с. 48), “категорію композиції” (с. 48). По-друге, більш детального пояснення потребує фреймова модель ОПИС ІНТЕР'ЄРУ, яку у дисертації представлено як “трирівневу мережу, утворювану вузлами змістового і формального (підкреслено нами – Я.Б.) плану та пропозитивними зв'язками між ними” (с. 105). Отже, які саме із визначених дисертанткою вузлів фрейму – “верхні, суперординаційні вузли, сформовані

поняттями” (с. 103), “термінальні вузли, змістом яких є термінали ‘предметність’ і ‘тримірність’” (с. 104) або вузли “на нижньому рівні фрейму, які утворюються значеннями і поглиблюють інформацію про ситуацію” (с. 104) – вважаються вузлами формального плану? По-третє, на яку джерельну базу спирається дисертантка у наданні особливого статусу “лінгвокогнітивним концептам AT, ON, IN THE MIDDLE, IN”, яким, як стає зрозумілим із дисертації, не властива трикомпонентна структура (поняття, образ, оцінка), оскільки вони “втілюють ідею просторових відношень між предметними сутностями”, але “мають редуковані образну й ціннісну складові” (с. 109)? По-четверте, яке місце в моделі концептуального простору інtrateкстових описів інтер’єру посідають просторові концепти ROOM, HOUSE та APARTMENT (с. 108)? Таких ментальних одиниць не відображено ані на рисунку Додатку Е-1, ані в таблиці Додатку Е-2 (с. 244-245), хоча у них “матеріалізується абстрактний концепт-ідея INTERIOR” (с. 108). І, нарешті, яким є механізм утворення “концептуальних блендів” AT, ON, IN THE MIDDLE, IN, які “виникають на перетині концептів, що відбивають різні просторові осі” (с. 119)? Зокрема, якими є ті “концепти вертикальної та латеральної горизонтальної осей” (с. 119), на перетині яких виникає, приміром, концептуальний бленд AT?

2. В аспекті методології бажано розтлумачити такі моменти. По-перше, непереконливим виглядає принцип добору практичного матеріалу, так як “після досягнення наміченої кількості прикладів у 1500 одиниць добір матеріалу припинився, і робота була сконцентрована повністю на дослідницькому рівні” (с. 67). За яким принципом намічено саме цю кількість одиниць для аналізу? По-третє, у дисертації задекларовано, що обраний матеріал дослідження, а саме “художні тексти “межі століть” (кінець XIX – початок XX ст.) як зразки британської та американської соціокультури” (с. 66-67), “дозволяє виявити лінгвокогнітивну специфіку художнього опису інтер’єру в зіставленні не тільки різних літературних напрямів, але й різних національних традицій” (с. 76). Отже, у який спосіб проявляється така специфіка, крім тих особливостей інтер’єру, описаних на с. 84-86, які зумовлені стилем епохи, при аналізі

онтологічної та семіотичної структур інтратекстових описів інтер'єру, а також при встановленні когнітивних моделей і механізмів, що лежать в їх основі?

3. Технічне оформлення дисертації не викликало би зауважень, якби у списку використаних джерел дисертантка подавала повне ім'я та по-батькові авторів, тоді не було б транслітерованих із російської мови ініціалів дослідників: Ірини Євгенівни Данилової – І.Е. Данілова (с. 15-19), Михайла Миколайовича Соколова – М.Н. Соколов (с. 15, 19), Олександра Георгійовича Габричевського – А.Г. Габричевський (с. 24); те саме стосується таких прізвищ, як: Е.Н. Костюк (с. 25, 29, 64), Е.Р. Коточігова (с. 25, 64), Е.Я. Фесенко (с. 27), Е.В. Плетньова (с. 33, 64), Е.М. Жура (с. 34). У таблицях Додатків В-1 (с. 229-238), В-2 (с. 238-240), В-3 (с. 241-242), Е-3-1 (с. 246-251) кількісні дані подано не в порядку ієрархії, що ускладнює наочне сприйняття інформації. Рисунок у Додатку А-2 (с. 228) дублює рис 1.1 на с. 49.

Попри наявність певних зауважень, робота справляє цілком позитивне враження і заслуговує на високу оцінку. Дисертація Бірюкової Діани Валеріївни “Інтратекстові описи інтер'єру в англomовному художньому дискурсі (на матеріалі прозових творів ХІХ – ХХ ст.)” є концептуально завершеною науковою працею, нові обґрунтовані результати якої у сукупності вирішують актуальну наукову проблему індивідуально-авторського осмислення соціокультурного профілю суспільства та відображення світобачення автора в літературному тексті й мають суттєве теоретичне та прикладне значення, слугуючи внеском у такі галузі мовознавства, як теорія дискурсу, лінгвокогнітологія, лінгвопоетика та лінгвосеміотика.

Таким чином, на підставі ознайомлення з текстом дисертації, авторефератом і публікаціями авторки за темою рецензованої праці вважаю, що дисертаційне дослідження Бірюкової Діани Валеріївни “Інтратекстові описи інтер'єру в англomовному художньому дискурсі (на матеріалі прозових творів ХІХ – ХХ ст.)” відповідає вимогам “Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника”, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року, № 567, а його

авторка заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови.

Офіційний опонент –
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри перекладу
Національного Гірничого Університету

Я.В. Бойко

Підпис к. ф. н., доц. Яни Вікторівни БОЙКО засвідчую :

Секретар вченої ради
державного вищого навчального закладу
"Національний гірничий університет"

О.А.Данилова